

Ярош Ярослав Богданович

Особливості трансформації партійної системи України

УДК 329(477)

DOI [https://doi.org/](https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-82-86)

10.24195/2414-9616-2018-2-82-86

Ярош Ярослав Богданович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та
державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
вул. Шопена 24, м. Луцьк, Україна

Розглядається трансформація партійної системи України. Партійна боротьба має різний характер і залежить від рівня фрагментації політичних партій. Зазначається, що рівень партійної конкуренції залежить від ідеологічного фактору, який впливає на інтенсивність політичної боротьби. Наголошується на тому, що важливим критерієм дослідження специфіки трансформації партійної системи України є індекс ефективної кількості партій для вимірювання кількості впливових політичних партій. Підкреслюється, що індекс ефективної кількості партій вказує на кількість партій, їх порівняну вагу й обчислюється на підставі визначення розміру підтримки, яку має кожна партія під час парламентських та місцевих виборів в Україні. Для аналізу ефективної кількості політичних партій та розуміння локального політичного процесу важливо враховувати частку голосів виборців, які проголосували за місцеві осередки політичних партій на виборах до органів влади. Партійна система України характеризується існуванням тенденцій до зростання політичної конкуренції та збереженням значної фрагментації.

Ключові слова: виборчий процес, партійна система, політична партія, політичний процес, ефективна кількість партій, трикутник Нагаями.

Вступ. Важливим маркером та елементом демократії є роль політичних партій у політичному процесі. Методи і функції діяльності політичних партій відмінні в різних політичних режимах, але будь-яке демократичне суспільство передбачає можливість здобуття політичної влади легальним шляхом. Стабільне функціонування партійної системи дає змогу громадянам засвоювати демократичні принципи та зразки поведінки. Через політичні партії окремі особи та соціальні групи мають змогу впливати на інші групи, на суспільство загалом відповідно до своїх інтересів, перетворюючись на важливі суб'єкти політики. Нині партії залишаються найбільш впливовими учасниками політичного процесу. Тому інтерес політичної науки є значним до цих суб'єктів політики.

Останнім часом активізувалося проведення досліджень щодо діяльності політичних партій серед українських вчених. Цю проблематику досліджують М. Михальченко, В. Полохало, О. Жданов, А. Романюк, В. Лебедюк, Ю. Морозюк, О. Якубовський, І. Когут, Р. Павленко, С. Рябов, Г. Постригань, М. Примуш, Ю. Шведа, В. Якушик та інші. Однак стан наукової розробленості цієї проблеми залишається невисоким.

Мета та завдання. Досліджуючи напрацювання зарубіжної та вітчизняної науки, ставиться мета проведення комплексного аналізу партійної системи України. З огляду на поставлену мету визначено такі дослідницькі завдання:

- виявити рівень довіри до політичних партій;
- порівняти показники індексів ефективної кількості партій;
- проаналізувати результати парламентських виборів в Україні (1998–2012 рр.);
- дослідити результати місцевих виборів 2006 р. і 2015 р. (на прикладі Волинської області).

Методи дослідження. У роботі використано методи системного та структурно-функціонального аналізу. Системний метод дав змогу розглянути партійну систему як складне утворення, що виконує певну роль у політичній системі. Застосування такого підходу дало змогу розкрити цілісність політичного процесу, виявити різноманітні типи його зв'язків стосовно прямих та непрямих учасників.

Структурно-функціональний метод застосовувався з метою визначення ролі політичних партій в умовах переходу суспільства до демократичного політичного режиму, що забезпечило розкриття основних характеристик та змісту їх участі.

Емпірична частина дослідження включає дані щодо частки отриманих голосів політичними партіями на місцевих виборах до Луцької міської ради та Волинської обласної ради у 2006 р., 2010 р. і 2015 р.

Результати. Попри значну кількість існуючих визначень політичних партій, класичним вважається визначення, запропоноване ще в 1966 р. М. Вайнером та Дж. Ла Паломбарою, згідно з яким партія – це: 1) життєздатна організація, тобто така, середня тривалість політичного життя якої довша за тривалість життя її керівництва; 2) місцева, добре впорядкована і життєздатна організація, підтримує регулярні й різноманітні зв'язки з іншими організаціями країни; 3) тверде бажання державних та місцевих керівників організації взяти в свої руки і здійснювати владу, а не лише впливати на неї; 4) прагнення отримати підтримку народу через вибори чи якимось іншим способом. З огляду на це визначення, можна стверджувати, що українські політичні партії мало відповідають окремим критеріям [7].

Становлення партійної системи України передбачає інституційний розвиток політичних партій,

які трансформуються, виходячи із «суспільного запиту». Варто констатувати, що серед політичних партій України знайдемо мало тих, які мають чітку та зрозумілу світоглядну позицію та ідеологію, якої вони намагаються дотримуватися у політичних процесах. Нерідко можна зустріти суперечності у назвах, програмах та діяльності політичних партій. Звичним явищем української політики залишаються переходи політиків із однієї політичної партії в іншу. Як зазначає Ю. Шведа, це показує, що ідеологічна складова частина в діяльності українських політичних партій має, швидше, інструментальне, аніж засадниче значення. Політичні партії України є переважно партіями лідерського типу, на симпатії (антипатії) до яких й формується ставлення пересічного українця до партії. Віра у політичних лідерів зумовлена панівним типом політичної культури населення, коли партійні ідеології, за зауваженням М. Дюверже, починають перебирати на себе риси релігії, привносячи таким чином у політику значний компонент ірраціонального (віри). За умови пропорційної виборчої системи з закритими списками виборець фактично голосує за політичних лідерів і не впливає на список кандидатів у депутати. Незначний, тільки опосередкований вплив на формування списку мають і рядові члени самих партій. Зрештою, на цьому зв'язок між виборцями і їх партією закінчується. Це підриває довіру як до політичних партій, так і до тих органів влади, до яких обираються їхні представники [4].

Важливою складовою частиною, яка легітимізує партійну систему України, є довіра громадян до діяльності політичних партій. Рівень довіри свідчить про готовність суспільства загалом до формування стосунків відкритого типу та співробітництва на основі демократичних принципів. Нині в Україні існує проблема із довірою, насамперед, із довірою до політичних партій. Є. Головаха зазначає, що таких низьких показників довіри до влади, які має Україна, в Європі просто не спостерігається. Ті країни, які ідуть по сусідству з Україною в рейтингу недовіри до політиків і політичних партій – Болгарія і Греція, перебувають у глибокій кризі. «З цього можна зробити висновок, – каже соціолог, – що Україна, на перший погляд, перебуває у цій самій глибокій кризі. Хоча для України це зовсім не несподіванка, як для Греції, а такий собі природний стан» [2].

За показниками довіри до інститутів влади та політичних партій Україна, за даними Європейського соціального дослідження, посідає останнє місце серед європейських країн. Зокрема, довіра українців до парламенту становить 1,99 бала за 10-бальною шкалою (останнє місце серед 26 європейських країн), довіра до судово-правової системи становила 2,26 бала (останнє місце). За довірою до політиків (1,85 бала) Україна випереджає лише Грецію, а за довірою до політичних пар-

тій (1,99 бала) випереджає лише Грецію і Хорватію і розміщується на одному рівні з Болгарією. Порівняння чотирьох хвиль дослідження засвідчує, що найвищі показники рівня довіри до політичних партій були у 2005 р., а найнижчі – у період кризи 2009 р. [2].

Порівняємо ефективну кількість партій на національному та регіональному рівні (на прикладі Волинської області). В аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень наводяться дані ефективного числа партій за результатами виборів на пропорційній основі в Україні. Досліджуючи кілька електоральних циклів, можемо простежити динаміку фрагментації політичних партій [1].

Таблиця 1

Показники індексів ефективного числа партій за результатами парламентських виборів в Україні

	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.
Лааксо-Таагепера	5,0	4,7	3,4	3,3	4,3

Для аналізу ефективної кількості політичних партій та розуміння локального політичного процесу було враховано частку голосів виборців, які проголосували за місцеві осередки політичних партій на виборах до Волинської обласної ради у 2006 р. і у 2015 р. [Я.Б. – автор].

Таблиця 2

Показники індексів ефективного числа партій за результатами виборів до Волинської обласної ради

	2006 р.	2015 р.
Лааксо-Таагепера	3,08	7,63

Підрахунок індексу ефективної кількості партій вважають некоректним, коли одна партія отримала більше ніж 50% мандатів і, відповідно, домінує над рештою партій, як це відбулося під час виборів у 2006 р. до обласної ради. ЕНП становив 3,08 для всіх партій на виборах до Волинської обласної ради, але фактично Блок Юлії Тимошенко отримав більшість голосів виборців і сформував керівні органи представницького органу області. Таким чином, 2006–2010 рр. характеризуються домінуванням Блоку Юлії Тимошенко у Волинській обласній раді.

Результати місцевих виборів засвідчили кардинальну зміну у розстановці політичних сил після місцевих виборів 2010 р. і вихід на політичну арену молодих політичних партій, які формувалися з громадянських активістів, представників бізнес-структур та політиків, які або вийшли з лав колишніх політичних партій або торували власний шлях у політиці. Характер симпатій волинських виборців

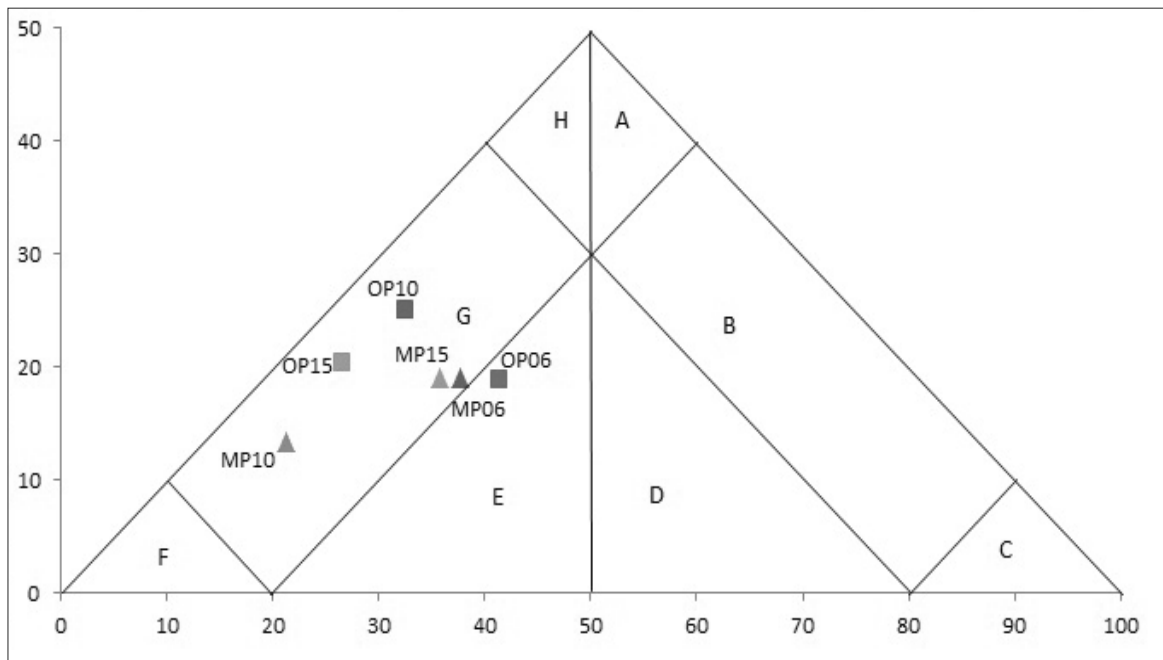

Рис. 1. «Трикутник Нагаями» за результатами виборів до Волинської обласної ради та Луцької міської ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.)

до партій та виборчих блоків яскраво засвідчують результати виборів до Волинської обласної ради.

Зокрема, інша ситуація склалася у 2015 р. і до Волинської обласної ради потрапило сім політичних партій, а саме: УКРОП (17 депутатів), БПП «Солідарність» (13 депутатів), ВО «Батьківщина» (12 депутатів), ВО «Свобода» (7 депутатів), Радикальна партія Олега Ляшка (6 депутатів), «Об'єднання «Самопоміч» (5 депутатів), «Наш край» (4 депутати) [3].

Ще вісім суб'єктів виборчого процесу не потрапили до представницького органу Волинської області (Аграрна партія України, політична партія «Громадянська позиція», політична партія «Громадський Рух «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ», політична Партія «Опозиційний блок», політична партія «Європейська партія України», Партія Зелених України, політична партія «Нова держава», політична партія «СОЦІАЛІСТИ») [3].

Цей статистичний показник використовують переважно для виявлення двопартійних чи багатопартійних систем. М. Дюверже класифікував партійні системи за кількісними показниками із простим підрахунком партій, які конкурують між собою: безпартійні, однопартійні, двопартійні і багатопартійні. Двопартійну систему потрібно розглядати не як систему з двох партій, а як систему, в якій владні повноваження по чергово переходять від однієї до іншої партії. Отже, запропонована автором класифікація виокремлює лише дві партійні системи, що зустрічаються в демократичних країнах – двопартійна і багатопартійна. Стан фрагментації партійної системи дає змогу зрозуміти, наскільки політична влада є розсіяною чи сконцен-

трованою. Своєю чергою, кількість політичних партій впливає на політичну конкуренцію та тактику під час парламентських виборів, а також на формування більшості.

Індекс ENP показує, яка кількість політичних партій має вплив на політичні процеси та ступінь фрагментації партійної системи. Кількість ефективних партій завжди нижча від кількості партій, які беруть участь у виборах. Разом із тим ENP не показує ключові особливості партійних систем у категорії взаємодії партій між собою. Завдяки індексу ENP можемо констатувати, що фрагментація партійної системи України на парламентських (2012 р.) і місцевих виборах (2015 р.) зростає.

Динаміку функціонування політичних партій у Волинській області можна дослідити за допомогою «трикутника Нагаями». На рисунку 1 наведені візуалізації авторських розрахунків для результатів виборів до Волинської обласної ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.) та Луцької міської ради (2006 р., 2010 р., 2015 р.). Квадратом позначені вибори до обласної ради, де OP06, OP10 і OP15 є результатами виборів до Волинської обласної ради у зазначених роках, а в трикутнику позначені вибори до міської ради, де MP06, MP10 і MP15 є результатами виборів до Луцької міської ради у відповідних роках.

На виборах до Волинської обласної ради 2006 р. у Волинській області найбільше голосів здобув Блок Юлії Тимошенко (41,34%): характерно, що її підтримка в міських округах (37,73%), розташованих в обласному центрі (м. Луцьк), була нижче від сільських округів області. Друге місце в міських округах м. Луцька здобула партія «Наша

Україна» (19,05%), а в сільських округах за межами обласного центру підтримка партії «Наша Україна» була меншою і становила 18,85%. Розміщення «міських» точок у нижній частині сегменту G характеризує стан партійної конкуренції як такий, при котрому домінуюча партія не має абсолютної більшості (підтримки > 50%), при цьому вона конкурує з іншими політичними силами. В округах за межами м. Луцька партія (Блок Юлії Тимошенко) значно переважає всі інші, але набирає менше 50% голосів. На виборах у 2006 р. до Волинської обласної та Луцької міської ради сума голосів, поданих за перші дві партії, перевищила 50% та становила, відповідно, 60,19 % і 56,78 % [Я.Б. – автор].

За П. Майром, партійна система наблизилася до системи середніх партій (якщо дві найбільші партії мають 65% голосів, а 35% голосів розподілено між рештою партій). Система великих партій – якщо дві найбільші партії набирають 80% голосів. Мала система партій має місце, якщо дві найбільших партії отримують 42% голосів, 58% належить решті партій [8].

На місцевих виборах у 2010 р. перемогла ВО «Батьківщина», але втратила 8,84% голосів (результат – 32,5%). У м. Луцьку ВО «Батьківщина» перемогла, але втратила 16,53% (результат – 21,2%). В м. Луцьку друге місце в більшості округів посіла ВО «Свобода» (13,3%). Підтримка ВО «Свобода» у сільських округах була меншою і становила 7,5%. Друге місце на обласному рівні отримала Партія Регіонів (25%). Однак у «міських» округах (м. Луцьк), рівень її підтримки становив лише 7,5%. На виборах у 2010 р. до Волинської обласної сума голосів, поданих за перші дві партії, перевищила 50% та становила 57,5%. Однак сума голосів, поданих за перші дві партії в обласному центрі, не перевищила 50% та становила 34,5%. Відповідно, це система малих партій за П. Майром [8].

На виборах до Волинської обласної ради 2015 р. у Волинській області найбільше голосів здобув УКРОП (26,56%): характерно, що його підтримка в міських округах (35,71%), розташованих у обласному центрі (м. Луцьк), була вищою від сільських округів області. Друге місце в міських округах м. Луцька здобув БПП «Солідарність» (19,05%), а в сільських округах за межами обласного центру підтримка БПП «Солідарність» була більшою і становила 20,31%. На виборах у 2015 р. до Волинської обласної ради сума голосів, поданих за перші дві партії, не перевищила 50% та становила 46,87%. Своєю чергою, сума голосів, поданих за перші дві партії в обласному центрі, перевищила 50% та становила 54,76% [3].

Висновки. У сегментованому «трикутнику Нагаями» спостерігаємо, що тільки у 2006 р. результати виборів до Волинської обласної ради, знаходяться в сегменті E, а це свідчить, що між двома лідерами обласних перегонів немає інтен-

сивної електоральної боротьби. Цей сектор – це проміжна зона між тенденціями формування одно-, дво- та багатопартійної системи. На виборах у 2010 р. та 2015 р. результати двох лідерів обласних перегонів знаходяться в сегменті G і характеризується станом партійної конкуренції як такої, за якої домінуюча партія не має абсолютної більшості. Ця область вважається конкурентною, і в ній відбувається інтенсивне змагання між суб'єктами виборчого процесу.

Отже, партійно-політична структуризація в Україні та Волинській області віддзеркалювала складні процеси, що відбувалися у суспільно-політичному житті українського суспільства. Структура політичних партій на Волині загалом пройшла еволюцію, притаманну партійній системі країни загалом. Вибори до місцевих органів влади і до Волинської обласної ради зокрема у досліджуваний період показали, що відбулися помітні зміни в структурі електоральних переваг виборців. За принципових змін, що відбулися у політичній системі країни після падіння режиму В. Януковича, певну сталість засвідчують такі політичні партії, як ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» тощо. В електоральному циклі 2010–2015 рр. обґрунтовані претензії на представництво інтересів волинян здобули нові політичні партії «УКРОП», Об'єднання «Самопоміч», «Народний контроль» та «Наш Край», але їм треба ще працювати над розбудовою партійних осередків на місцях.

За відсутності сталої соціальної бази мінливість процесу політичної структуризації зумовлена й тим, що загальнодержавні і місцеві організації політичних партій переважно не є виразниками інтересів соціальних груп, а є прагматичними проектами фінансово-промислових груп, зростання кількості яких корелює з початком чергової електоральної кампанії.

Варто зазначити, що найбільшу можливість знайти кошти, необхідні для виборчої кампанії, а отже, бути представленими владі, мають парламентські партії, які перебувають при владі. Натомість політичні сили, які не володіють значними фінансовими ресурсами, фактично опиняються у ролі аутсайдерів виборчих перегонів. Цікаво, що такий стан речей має місце в Україні за відсутності традиції державного фінансування партій та розвиненої системи членських внесків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити (Аналітичні доповідь Центру Разумкова). Національна безпека і оборона. 2015. № 6–7. С. 2–67.
2. Фонд Демократичні ініціативи. URL: <http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/.../djowjdgowopgipwergprihgp.htm>.
3. Центральна виборча комісія. Місцеві вибори 2015. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM05>

7?PID112=12&PID102=455&PF7691=455&PT001F01=100&rej=0&pt00_t001f01=100#190.

4. Шведа Ю. Чи не є «закон диспаритету» М. Дюверже «розетським каменем» української партології. Політичний менеджмент. 2012. № 4–5. С. 57–64.

5. Golosov G. The Effective Number Of Parties: A New Approach [Text]. Party Politics. 2009. Vol. 10. P. 1–22.

6. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change [Text] / M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright. Developments in West European Politics. London: Mac-Millan Press, 1997. 363 p.

7. La Palombara J. The Origion and Developments of Parties. Political Parties and Political Development / Ed. by J. La Palombara, M. Weiner. Princeton, 1996. 487 p.

8. Mair P. The Problem of Party System Change [Text]. Journal of Theoretical Politics. 1989. Vol. 1. P. 251–276.

REFERENCES:

1. Partiina systema Ukrainy do i pislia Maidanu: zminy, tendentsii rozvytku, suspilni zapyty (Analychni dopovid Tsentru Razumkova). Natsionalna bezpeka i oborona. 2015. № 6–7. S. 2–67 [in Ukrainian].

2. Fond Demokratychni initsiatyvy. URL: <http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/.../djowjdgowopgipw-ergprihgp.htm> [in Ukrainian].

3. Tsentralna vyborcha komisiia. Mistsevi vybory 2015. URL: http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM057?PID112=12&PID102=455&PF7691=455&PT-001F01=100&rej=0&pt00_t001f01=100#190 [in Ukrainian].

4. Shveda Yu. Chy ne ye «zakon dysparytetu» M. Diuverzhe «rozetskym kamenem» ukrainskoi partolohii. Politychnyi menedzhment. 2012. № 4–5. S. 57–64 [in Ukrainian].

5. Golosov G. The Effective Number Of Parties: A New Approach [Text]. Party Politics. 2009. Vol. 10. P. 1–22 [in English].

6. Kitschelt H. European Party Systems: Continuity and Change [Text] / M. Rhodes, P. Heywood, V. Wright. Developments in West European Politics. London: Mac-Millan Press., 1997. 363 r [in English].

7. La Palombara J. The Origion and Developments of Parties. Political Parties and Political Development / Ed. by J. La Palombara, M. Weiner. Princeton, 1996. 487 p. [in English].

8. Mair P. The Problem of Party System Change [Text]. Journal of Theoretical Politics. 1989. Vol. 1. P. 251–276 [in English].

Features of transformation of the system of parties of Ukraine

Yarosh Yaroslav Bohdanovych

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and Public Administration of Lesya Ukrainka Eastern European National University
Chopin Str. 24, Lutsk, Ukraine

The transformation of the system of parties of Ukraine is explored. The party struggle has a different character and depends on the level of fragmentation of political parties. It is noted that the level of political competition depends on the ideological factor that affects the intensity of the political struggle. It is noted that an important criterion to study the specifics of the transformation of the party system of Ukraine is the index of the effective number of parties to measure the number of influential political parties. It is emphasized that the index of effective number of parties indicates the number of parties, their relative weight and is calculated based on the determination of the amount of support that each party has during the parliamentary and local elections in Ukraine. For the analysis of effective number of political parties and understanding that, the local political process it is important to consider the proportion of voters who voted for the local branches of political parties in the elections to the authorities. The party system of Ukraine is characterized by trends of increased political competition and preservation of significant fragmentation.

Key words: electoral process, party system, political party, political process, effective number of parties, Nagayama triangle.